

Петрук Олена Митрофанівна, к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне),
ao_petruku@ukr.net

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

***Анотація.** У статті розглянуто теоретичні основи формування культури здорового способу життя у старших дошкільників. Розкрито поняття «здоров'я людини», «здоровий спосіб життя» та «культура здоров'я». Проаналізовано засоби формування елементарної компетентності дитини про здоровий спосіб життя. Обґрунтовано, що важливим педагогічним завданням кожного вихователя закладу дошкільної освіти є формування у дітей здоров'язбережувальної компетенції як основи становлення культури здорового способу життя.*

***Ключові слова:** поняття «здоров'я людини», «здоровий спосіб життя», «культура здоров'я», діти старшого дошкільного віку, заклад дошкільної освіти, здоров'язбережувальна компетенція.*

Petruk Olena Mytrofanivna, Ph.D in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogics (Academician Stepan Demianchuk International University of Economics and Humanities, Rivne), ao_petruku@ukr.net

THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE SENIOR PRESCHOOLERS' HEALTH LIFESTYLE CULTURE FORMATION

Abstract.

***Introduction.** The greatest value for each person is the health. We all know that the basics of health are formed in early childhood, because preschool age is crucial in shaping the foundation of children's physical and mental health. Therefore, preservation, strengthening and enhancing the health of each child is a priority task for society, family and the institution of preschool education.*

***Purpose.** The purpose of the article is understanding the concept «health lifestyle culture» and the main ways of its formation in senior pre-schoolers.*

***Methods.** The methods of analysis the views of national scientists on the essence of the health-saving environment for senior pre-schoolers vital activity, substantiation of expediency of using ways of healthy lifestyle formation in senior pre-schoolers are used in this work.*

Results. *Good health is an important foundation for successful child's development and realizing its personal potential. The task of educators is to form health priorities for children, a sense of responsibility for it, to teach them to be healthy from early age, forming their outlook and healthy behaviour. If a person has the idea of health as the major life priority, then his/her life itself will be fruitful, healthy and continuous.*

In our opinion, a healthy lifestyle expects vital implementation of the complex of health promotion program that promote a harmonious development of a person, health strengthening, ensure comfortable vital activity and relationships with society, successful self-realization and high level of efficiency. It is not the sum of knowledge, but a lifestyle, adequate behaviour in different situations; a complex phenomenon that embraces recognition of health as the highest personal value, the desire to be healthy, and health-promoting activities.

In order to form an idea of healthy lifestyles in children, first of all it is necessary to form a conscious attitude towards their own health. Therefore, a child should be clearly realizing the meaning of the concepts: «I am physically healthy», «I am mentally healthy», «I am spiritually healthy», «I am socially healthy». For this purpose, it is necessary to create in the preschool educational institutions an effective system of work for popularization of healthy lifestyles, to carry out health-preserving activities with the senior pre-schoolers.

Therefore, one of the important pedagogical tasks of every preschool teacher is to educate of the child's valeology literacy and attract parents to cooperate in formation of health lifestyle culture.

Originality. *An attempt of analysis the content of the concept «health lifestyle culture» was made. The main ways of formation of health-preserving competence in senior pre-schoolers are substantiated.*

Conclusion. *One of the urgent tasks in practice of preschool educational institutions' activity is to provide qualified assistance to children in developing the skills to preservation, strengthening and recovery their physical, mental and social health. The health is the most expensive treasure that nature gives to people from their birth and for years to come.*

Key words: *concepts of «human health», «healthy lifestyle», «health culture», children of senior preschool age, preschool education institution, health competence.*

Найбільшою цінністю для кожної людини є її здоров'я. Усім відомо, що основи здоров'я закладаються в ранньому дитинстві, адже дошкільний вік є вирішальним у формуванні фундаменту фізично і психічно здорової дитини. На цьому неодноразово наголошував Ян Амос Коменський у своїй праці «Материнська школа», стверджуючи про те, що людина на початку освіти тіла і душі повинна бути створена такою, якою вона повинна бути впродовж усього життя[1]. Тому збереження, зміцнення та примноження здоров'я кожної дитини є найголовнішим завданням суспільства, родини

та закладу дошкільної освіти. Про це зазначається в основних державних документах про дошкільну освіту. Зокрема, у розділі «Особистість дитини» Базового компоненту дошкільної освіти говориться про необхідність формування у дітей основних фізичних якостей, рухових умінь, культурно-гігієнічних, оздоровчих навичок та навичок безпечної життєдіяльності» [2].

У статті 11 Закону України «Про дошкільну освіту» зазначено:

Заклад дошкільної освіти:

- створює безпечні та нешкідливі умови розвитку, виховання та навчання дітей, режим роботи, умови для фізичного розвитку та зміцнення здоров'я відповідно до санітарно-гігієнічних вимог та забезпечує їх дотримання;

- формує у дітей гігієнічні навички та основи здорового способу життя, норми безпечної поведінки;

- сприяє збереженню та зміцненню здоров'я, розумовому, психологічному і фізичному розвитку дітей;

- здійснює соціально-педагогічний патронат, взаємодію з сім'єю;

- є осередком поширення серед батьків психолого-педагогічних та фізіологічних знань про дітей дошкільного віку[3].

Саме тому одним із основних завдань, яке стоїть перед закладами дошкільної освіти, є збереження та зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дитини. Щоб реалізувати це завдання повинна бути створена система освітньої роботи, яка передбачає формування у дитини усвідомленого ставлення до здоров'я, як до цінності, його значення для повноцінної життєдіяльності, необхідність оволодіння елементарними знаннями про основні складові збереження здоров'я, що входить в поняття «культура здорового способу життя».

Проблемі виховання в дітей навичок здорового способу життя надавали великого значення багато зарубіжних та вітчизняних вчених. Зокрема, видатний французький представник сентименталізму Жан-Жак Руссо в своєму трактаті «Еміль або про виховання» стверджував думку про те, що потрібно спостерігати за природою і прямувати тим шляхом, який вона прокладає [4]. Український педагог-гуманіст В. О. Сухомлинський вважав, що вчитель зобов'язаний знати все про духовний, інтелектуальний та фізичний розвиток дитини. Серед цих завдань важливе місце він відводив знанням про здоров'я учня. Тому у своїх творах науковець неодноразово повторював те, що у праці вчителя найважливішим є турбота про здоров'я вихованців. «Від життєрадісної бадьорості дітей, стверджував видатний педагог, залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили. Якщо виміряти всі мої турботи й тривоги про дітей протягом перших чотирьох років навчання, то добра половина їх – про здоров'я» [5, с.103].

Вчені В. Я. Неділько, Т.М. Камінська та С. І. Руденко запропонували практичні рекомендації для формування в дітей знань про своє здоров'я [6]. О. Л. Богініч розкрила сутність здоров'язбережувального середовища в життєдіяльності дітей дошкільного віку [7].

Аналіз наукових праць щодо збереження та розвитку складових здоров'я дітей свідчить, що означена проблема є актуальною і потребує нових досліджень.

Метою нашої статті є розкриття теоретичних основ поняття «культура здорового способу життя».

Актуальність формування культури здорового способу життя у старших дошкільників зумовлює нас розкрити самі поняття: «здоров'я людини», «здоровий спосіб життя» та «культура здоров'я».

Категорія здоров'я визначається як стан організму і форма життєдіяльності, що забезпечує достатню тривалість життя, необхідну його якість та соціальну дієздатність. У Статуті (Конституції) Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) говориться, що «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороби або фізичних вад [8].

О. Богініч зазначає: «...здоров'я та загальний фізичний стан дитини є основою для розвитку певних можливостей її організму, в тому числі і розумових» [9, с.191–199].

Міцне здоров'я – основа успішного різностороннього розвитку дитини і розкриття її особистісного потенціалу. Завдання педагогів – формувати в дітей, починаючи з раннього віку, переваги здоров'я, почуття відповідальності за нього, навчати їх бути здоровими, адже першопочаткове виховання, як стверджував Жан-Жак Руссо є важливішим інших [4]. Тому якщо особистість стане носієм ідеї здоров'я, як основного життєвого пріоритету, то і саме її життя стане плідним, здоровим та довготривалим.

На нашу думку, здоровий спосіб життя передбачає життєву реалізацію комплексу оздоровчих заходів, що сприяють гармонійному розвитку особистості, зміцненню здоров'я, забезпечують комфортну життєдіяльність та взаємовідносини із навколишнім світом, успішну самореалізацію та високий рівень працездатності. Це не просто сума засвоєних знань, а стиль життя, адекватна поведінка в різних ситуаціях; складний феномен, який охоплює визнання здоров'я як вищої особистісної цінності, бажання бути здоровим та практичну діяльність, спрямовану на збереження здоров'я.

Для того, щоб сформувати у дітей уявлення про здоровий спосіб життя, насамперед, необхідно сформувати у них свідоме ставлення до власного здоров'я. Відтак, дитина має чітко усвідомлювати значення понять: «Я – фізично здорова», «Я – психічно здорова», «Я – духовно здорова», «Я – соціально здорова». А для цього необхідно створити у закладах дошкільної

освіти ефективну систему роботи з пропаганди здорового способу життя, проводити з дітьми старшого дошкільного віку здоров'язберігальну діяльність.

У освітній програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» наголошується на тому, що «здоров'язберігальна діяльність передбачає ефективний вплив на стан фізичного, психічного та соціального здоров'я дітей. Вона полягає у вирішенні таких завдань: охорона життя та зміцнення здоров'я, підвищення рівня стійкості та опірності організму несприятливим факторам довкілля; поліпшення розумової та фізичної працездатності; зміцнення опорно-рухового апарату, формування правильної постави та склепіння стопи; підвищення функціональних можливостей організму; виховання позитивних моральних та вольових рис [10].

Роль педагога має важливе значення у формуванні здорового способу життя дітей. В. О. Сухомлинський стверджував: «Я не боюсь ще й ще раз повторювати: турбота про здоров'я – це найважливіша праця вихователя. Від життєрадісності, бадьорості дітей залежить їхнє духовне життя, світогляд, розумовий розвиток, міцність знань, віра в свої сили» [5, с.103]. Тому вихователям необхідно постійно спрямовувати увагу дошкільників на власне здоров'я та розвиток у них умінь і навичок його збереження; інформувати дітей про негативні наслідки шкідливих звичок; залучати батьків та громадськість до утвердження принципів здорового способу життя.

Закономірно, що усвідомлення дитиною цінності здоров'я найбільш ефективно забезпечується у процесі фізичного виховання, яке є основою всебічного розвитку дитини, адже у цей період закладається фундамент здоров'я, формується рухова підготовленість, виховуються такі людські риси як сміливість, воля, витривалість, уміння діяти у злагоді з товаришами. Це пов'язане з тим, що саме у дошкільному віці біологічна потреба в рухах є провідною і здійснює мобілізуючий вплив на інтелектуальний та емоційний розвиток дитини, її звички і поведінку. Значною мірою на інтересі дітей дошкільного віку до занять фізичними вправами доцільно формувати навички здорової життєдіяльності, мотивацію на здоров'я.

Основними засобами формування елементарної компетентності дитини про здоровий спосіб життя є:

- оптимальні умови життя, створення яких впливає на формування, збереження і зміцнення здоров'я дитини;
- загартування дитини;
- харчування, яке займає одне із провідних місць у формуванні здоров'я дитини;
- формування культурно-гігієнічних навичок та профілактика шкідливих звичок;
- оптимальний руховий режим;
- психічний стан дитини, який є вагомим компонентом характеристики здоров'я;

– безпека життєдіяльності.

Ці засоби повинні використовуватися в тісній єдності. Адже «поєднання здорового харчування, сонця, повітря, води, посиленої праці і відпочинку, на думку В. Сухомлинського, – все це є цілющим і незамінним джерелом здоров'я» [5, с.94]. На це в свій час вказував Джон Локк у відомій праці «Думки про виховання», наголошуючи на позитивному впливі на фізичний розвиток дитини великої кількості свіжого повітря, вправ, сну, простої їжі та загартування [11].

Активний руховий режим – один з основних компонентів здорового способу життя і реалізуватися він має з позицій цілісно-системного підходу до виховання дитини в освітньому процесі. Давно відомо, що дитина стомлюється не внаслідок діяльності, а через її одноманітність та односторонність. Малі форми активного відпочинку (фізкультхвилинки, фізкультпаузи) допомагають подолати розумову втому. Тому систематична, послідовна й творча робота з організації фізкультхвилинки та фізкультпауз забезпечує достатній рівень функціональної діяльності всіх органів та системи організму, їхній загальний бадьорий стан; в майбутньому на фоні досягнутого – бажання вести здоровий спосіб життя.

Важливим педагогічним завданням кожного вихователя закладу дошкільної освіти є виховання валеологічної грамотності дитини. Це передбачає оволодіння дітьми старшого дошкільного віку знаннями про свій організм і здоров'я, вміннями дотримуватися доцільного режиму життя і діяльності, харчування, сну, відпочинку, систематичного та якісного здійснення гігієнічних процедур, заходів запобігання хворобам. Потрібно навчити дітей, за висловом Яна Амоса Коменського, доброї вдачі, яка полягає у помірності: їсти і пити відповідно до природних потреб та охайності: дотримання правил культури поведінки під час приймання їжі, в одязі і в догляді за своїм організмом [1]. Кожен учасник педагогічного процесу повинен бути особистим прикладом для дітей, підтримувати єдину лінію поведінки і виконувати основні вимоги, які пред'являються до дітей і інших учасників освітнього процесу. Педагоги, як носії валеологічної культури, мають бути обізнані з сучасними проблемами у збереженні здоров'я та ерудованими у галузі валеології, мати розвинену мотиваційну сферу здоров'язбереження, сповідувати валеолого-гуманістичну модель виховання, володіти методикою валеологічного виховання дошкільників.

Вихователям під час проведення занять, режимних моментів, ігор, читання художньої літератури потрібно викликати у дітей прагнення зберігати і зміцнювати своє здоров'я, переконувати їх в тому, що здоров'я значною мірою залежить від способу життя, сформувати поняття про те, що здоров'я – основна цінність людини. Дуже важливо, щоб кожне повідомлення валеологічного змісту було відкриттям для дитини, спонукало її до самоаналізу, подальшого розвитку. Лише в цьому випадку можна досягти позитивного

результату: сформувати у малюків свідоме бажання бути здоровими, спритними, бадьорими, веселими; зробити здоров'я предметом постійного піклування дитини, а не лише її батьків.

В. П. Мойсеюк стверджує, що культура здоров'я – це не тільки сума знань, обсяг відповідних умінь і навичок, але й здоровий спосіб життя гуманістичної орієнтації. А це в свою чергу передбачає виховання у дітей особистісних якостей, які сприяють збереженню і зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я, як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя. Рівень культури здоров'я визначається знанням резервних можливостей організму (фізичних, психічних, духовних) і вмінням правильно використовувати їх [12]. Люди, які мають високий рівень культури здоров'я, майже, ніколи не хворіють, не мають шкідливих звичок, раціонально харчуються, загартовуються, ведуть активний спосіб життя. Тому виховання культури здоров'я повинно починатися з першого року життя дитини, адже «турбота про здоров'я дітей, на думку Василя Сухомлинського, неможлива без постійного зв'язку із сім'єю» [5, с. 103]. Що повинні робити батьки, запитує Джон Локк, не звертаючись за допомогою до медицини, для оберігання і зміцнення здорової або щонайменше нехворобливої конституції своїх дітей. І зразу ж дає відповідь: а це можна, мабуть, висловити в наступному короткому правилі: джентльмени повинні загартовувати своїх дітей так само, як це роблять чесні фермери [11]. Саме тому навчити дитину змалечку берегти своє здоров'я – головне завдання батьків. Недаремно Ян Амос Коменський стверджував думку про те, що навчати дітей можна тільки в тому випадку, якщо вони будуть живі і здорові (адже з хворими і кволими не досягнеш хороших результатів), то перша турбота батьків оберігати здоров'я дітей [1]. При цьому необхідно пам'ятати, що єдність виховних впливів дорослих членів сім'ї на дітей – одна з найголовніших заporук їх морального розвитку, становлення характеру, формування високих людських якостей, збереження як фізичного, так і психічного здоров'я, формування високого рівня культури здоров'я.

Робота щодо формування педагогічної освіти батьків і розвитку у них сімейної культури здоров'я повинна носити системний і планомірний характер. Одним із головних шляхів підвищення взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї є використання нетрадиційних форм і засобів роботи з батьками щодо формування здорового способу життя дошкільників. Серед них – функціонування консультативних пунктів з проблеми валеологічного виховання, конференції з батьками щодо питань обміну досвідом щодо організації раціонального дозвілля дітей, рухового режиму, оптимального харчування, семінарів-практикумів з відродження національних традицій валеологічного змісту в родині. Кожний педагог повинен пам'ятати про те, що його приклад буде стимулювати батьків до активізації у вирішенні проблем оздоровлення дітей. Не менш важливе значення для зміцнення

здоров'я дітей має їхню рухова активність, заняття різноманітними видами спорту. Якщо діти є постійними свідками позитивного ставлення батьків до фізичної культури і спорту, спостерігають за виконанням домашніх правил режиму, гігієни, загартовування, роблять разом з батьками ранкову зарядку, а в вихідні дні відвідують каток, ходять на лижах чи йдуть на прогулянку до річки чи лісу – вони ростуть здоровими і міцними.

Отже, культура здорового способу життя старших дошкільників передбачає формування у них здоров'язбережувальної компетенції, яка полягає в тому, що у дитини виробиться звичка до щоденної активної рухової діяльності; вона матиме бажання долучатися до загартовування; застосовувати техніки профілактики захворювань (ранкову гімнастику, самомасаж тощо); постійно піклуватися про власне здоров'я; вільно володіти різноманітними видами рухової діяльності; брати активну участь в рухливих іграх та вміти самостійно організувати рухову діяльність.

Тому одним із актуальних завдань у практиці роботи закладів дошкільної освіти є забезпечення кваліфікованої допомоги у виробленні навичок збереження, зміцнення і відновлення фізичного, психічного і соціального здоров'я дітей. Адже здоров'я є найдорожчим скарбом, яким нагороджує людину природа від народження і на довгі роки.

Список використаних літературних джерел

1. Коменський Я. А. Материнська школа. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Komensky/01_Comenius_Mother_school.html (дата звернення: 21.04.2020).
2. Базовий компонент дошкільної освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatochnij.pdf> (дата звернення: 15.02.2020).
3. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 № 2628-III. URL: https://kodeksy.com.ua/pro_doshkilnu_osvitu/11.htm (дата звернення: 15.02.2020).
4. Руссо Ж. Ж. Еміль або про виховання. URL: https://lib.uni-dubna.ru/search/files/phil_russo/1.pdf (дата звернення: 21.04.2020).
5. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: у 5-ти т. К.: Рад. шк., 1976. Т.3. 670 с.
6. Неділько В. Я., Камінська Т. М., Руденко С. І. Стан здоров'я дошкільнят потребує поліпшення. *Дошкільне виховання*. 2009. № 11. С. 5–6.
7. Богініч О. Л. Здоров'я та фізичний розвиток дитини : реалізація завдань освітньої лінії «Особистість дитини». *Дошкільне виховання*. 2012. № 9. С. 3–7.
8. Статут Всесвітньої організації охорони здоров'я. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/995_599 (дата звернення: 17.02.2020).
9. Богініч О. Л. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Випуск XVII–XVIII. Івано-Франківськ, 2008. С. 191–199.
10. Освітня програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт». URL: vstart.com.ua/files/programa_vpevnennii_start_2017 (дата звернення: 02.02.2020).

11. Джон Локк. Думки про виховання. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Locke/Locke_John_Thought_concerning_education.htm (дата звернення: 21.04.2020).

12. Мойсеюк В. П. Сучасні підходи до вивчення феномену культури здоров'я. Тернопіль: Богдан, 2012. 125 с.

References

1. Komenskyi Ya. A. Materynska shkola. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Komensky/01_Comenius_Mother_school.html (Last accessed: 21.04.2020) (In Ukrainian).

2. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/doshkilna/bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-na-sajt-ostatocnij.pdf> (Last accessed: 15.02.2020) (In Ukrainian).

3. Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 11.07.2001, 2628-III. URL: <https://kodeksy.com.ua/pro-doshkilnu-osvitu/11.htm> (Last accessed: 15.02.2020) (In Ukrainian).

4. Russo Zh. Zh. Emil abo pro vykhovannia. URL: https://lib.uni-dubna.ru/search/files/phil_russo/1.pdf (Last accessed: 21.04.2020) (In Ukrainian).

5. Sukhomlynskyi V. O. (1976). Sertse viddaiu ditiam. Vybrani tvory: u 5-ty t. K.: Rad. shk., T. 3 (In Ukrainian).

6. Nedilko V. Ya., Kaminska T. M., Rudenko S. I. (2009). Stan zdorovia doshkilniat potrebuie polipshennia. *Doshkilne vykhovannia (The preschool education)*, 11, 5–6 (In Ukrainian).

7. Bohinich O. L. (2012). Zdorovia ta fizychnyi rozvytok dytyny: realizatsiia zavdan osvitnoi linii «Osobystist dytyny». *Doshkilne vykhovannia (The preschool education)*, 9, 3–7 (In Ukrainian).

8. Statut Vsesvitnoi orhanizatsii okhorony zdorovia. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/card/995_599 (Last accessed: 17.02.2020) (In Ukrainian).

9. Bohinich O. L. (2008). Sutnist zdoroviazberihaiuchoho seredovyscha u zhyttiediialnosti ditei doshkilnoho viku. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Pedagogika (Bulletin of the Precarpathian University. Pedagogy)*. Vypusk XVII–XVIII. Ivano-Frankivsk, 191–199 (In Ukrainian).

10. Osvitnia prohrama rozvytku ditei starshoho doshkilnoho viku «Vpevnanyi start». URL: vstart.com.ua/files/programa_vpevnanii_start_2017 (Last accessed: 02.02.2020) (In Ukrainian).

11. Dzhon Lokk. Dumky pro vykhovannia. URL: http://jorigami.ru/PP_corner/Classics/Locke/Locke_John_Thought_concerning_education.htm (Last accessed: 21.04.2020) (In Ukrainian).

12. Moiseiuk V. P. (2012). Suchasni pidkhody do vyvchennia fenomenu kultury zdorovia. Ternopil: Bohdan (In Ukrainian).

Стаття поступила в редакцію 21.04.2020 р.